

KONCEPCJE ROZWOJU I ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO POGRANICZA WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO Z LITWĄ I BIAŁORUSIĄ

Marek PRONIEWSKI¹

W pracy za cel główny przyjęto wskazanie kierunków rozwoju i zagospodarowania przestrzennego obszarów pogranicza polsko-litewskiego i polsko białoruskiego na styku województwa podlaskiego, z uwzględnieniem uwarunkowań środowiskowych.

Pogranicze polsko-litewskie obejmuje cenne przyrodniczo tereny, będące ogniwem europejskiej sieci obszarów chronionych, w tym postulowane przez ekologów obszary chronione Augustowsko-Druskiennicki (Alytus) i Suwalsko-Wiszyński. W związku z tym celowe jest kształtowanie struktury przestrzennej pogranicza, uwzględniając powiązania przyrodnicze i związki funkcjonalne z obszarami granicznymi Białorusi i Obwodu Kaliningradzkiego. Zachowanie walorów przyrodniczych jest możliwe ze względu na niezbyt intensywne zaludnienie i zagospodarowanie terenu.

Za najważniejszy potencjał rozwojowy uznano walory wypoczynkowo-uzdrowiskowe, budowane w oparciu o uwarunkowania przyrodnicze, etniczne i kulturowe. Pogranicze cechuje gęsta sieć hydrograficzna rzek i jezior, należąca do trzech zlewni: Niemna, Wisły i Pregoly. Prawną ochroną walorów przyrodniczych i krajobrazowych objęto 9% powierzchni regionu pogranicza po stronie litewskiej i ponad połowę po stronie polskiej. Przyrodniczy szkielet stref metafunkcyjnych obejmuje ok. 60% terytorium regionu transgranicznego po stronie litewskiej i ponad 75% powierzchni obszaru po stronie polskiej [por. *Studium zagospodarowania...* 1997 s. 13 – 25]. Mając na uwadze uwarunkowania przyrodnicze i dotychczasowy stan zagospodarowania, podkreśla się możliwość rozwoju turystyki i lecznictwa uzdrowiskowego. Konieczne jest utworzenie jednolitych, międzynarodowych struktur terytorialnych, obejmujących: obszary o bogatych zasobach przyrodniczo-rekreacyjnych, skupiska dziedzictwa kulturowego, obszary agroturystyczne, centra je obsługujące, drogi służące do uprawiania turystyki, trasy turystyczne, systemy komunikacyjne [por. *Studium zagospodarowania ...* 1997 s. 53 – 69]. Otwarcie Kanału Augustowskiego uatrakcyjnią powiązania z europejskim syste-

¹ Dr hab. Marek Proniewski, prof. UwB – Wydział Ekonomii i Zarządzania, Uniwersytet w Białymstoku.

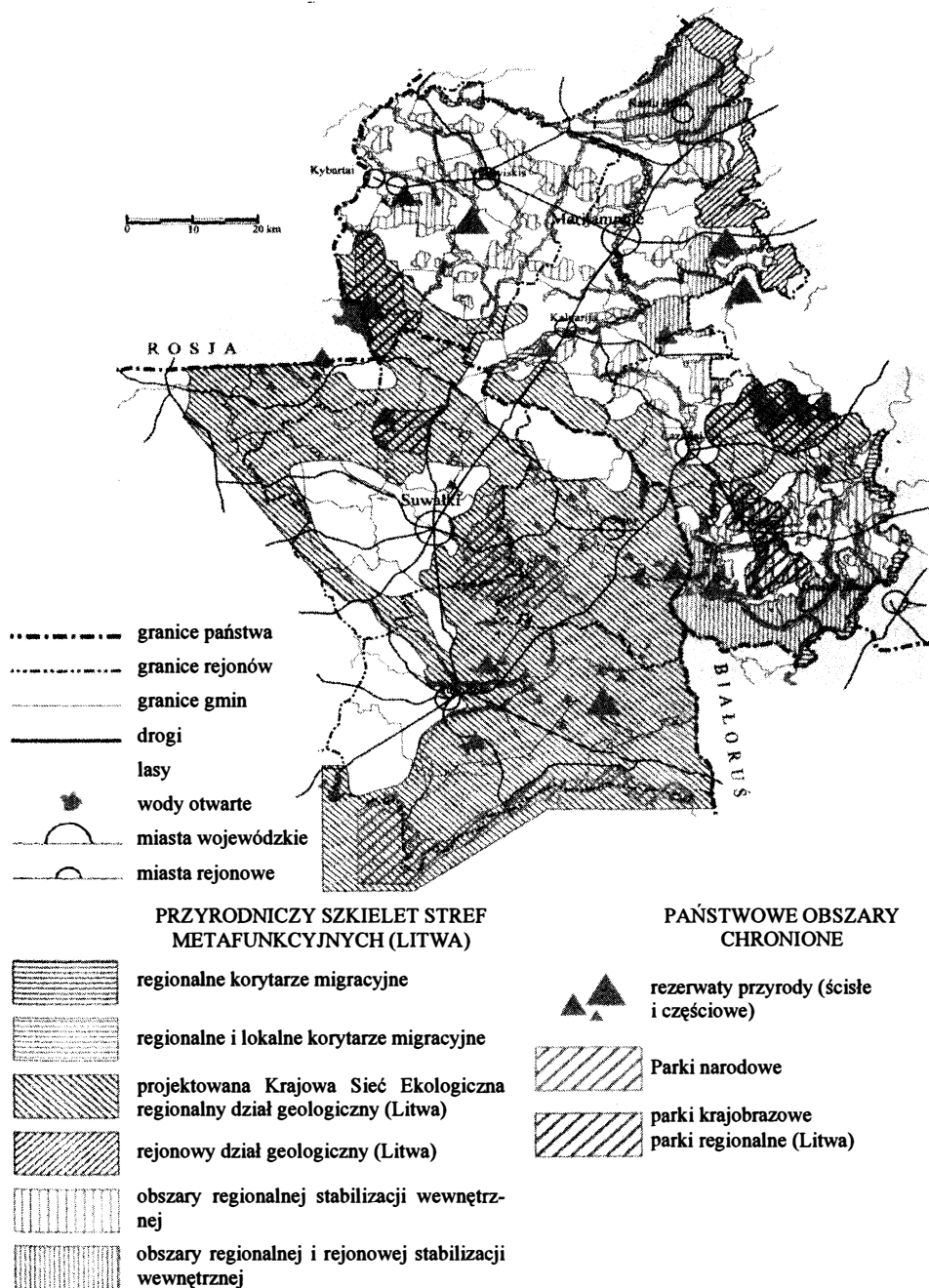
mem połączeń turystycznych. Region pogranicza polsko-litewskiego wchodzi w skład obszaru funkcjonalnego Zielone Płuca Europy.

Jako istotny element rozwoju polsko – litewskiego regionu transgranicznego uznaje się komunikację (transport), wraz z rosnącym międzynarodowym tranzytem między krajami zachodnioeuropejskimi i nadbałtyckimi. Największe znaczenie dla rozwoju pogranicza ma droga ekspresowa A5 i S19 Kowno-Mariampole-Suwałki-Augustów-Warszawa (pokrywająca się z trasą Via Baltica oraz sieć kolejowa Szestokai-Trakiszi-Suwałki-Augustów-Białystok). Tranzytowe szlaki poprawiają dostępność komunikacyjną regionu, choć jednocześnie stanowią potencjalne źródło lokalnych uciążliwości i generują zanieczyszczenia środowiska, tworzą potencjalne kolizje z ekosystemami przyrodniczymi.

System osadniczy pogranicza polsko-litewskiego, wg koncepcji, nie wymaga radykalnych przekształceń. Podkreśla się największe możliwości rozwoju miejscowości położonych w korytarzu międzynarodowym Via Baltica oraz na ciągach komunikacyjnych o znaczeniu międzyregionalnym. Miasta Suwałki i Mariampole, mimo niewielkiej skali, stają się biegunami wzrostu i ośrodkami równowagi strukturalnej na pograniczu. W rozwoju struktur demograficznych istnieje konieczność podwyższenia poziomu wykształcenia ludności z uwzględnieniem potrzeb regionalnej gospodarki. Szansą rozwoju gospodarki jest istniejąca baza surowcowa dla rozwoju przemysłu spożywczego, drzewnego, mineralnego i zasoby siły roboczej. Dotychczasowe braki infrastrukturalne warunkowały niewielkie zainteresowanie kapitału krajowego i zagranicznego inwestycjami na tym obszarze. Sytuacja w tym zakresie poprawia się na skutek funkcjonowania Specjalnej Suwalskiej Strefy Ekonomicznej i Parku Naukowo-Technologicznego Polska Wschód. Możliwości rozwoju produkcji rolnej i przetwórstwa rolno-spożywczego są zróżnicowane, sprzyjające produkcji czystej ekologicznie. Istotną kwestią jest możliwość skoordynowania działań w zakresie rozwoju turystyki wypoczynku i lecznictwa uzdrowiskowego, ochrony dziedzictwa kulturowego oraz utworzenia w tym celu dwóch międzynarodowych terenów turystyczno-rekreacyjnych jako szansy promocji regionu w skali europejskiej, tj. Wisztyniecko-Suwalskiego i Druskiennicko-Sejneńsko-Augustowskiego.

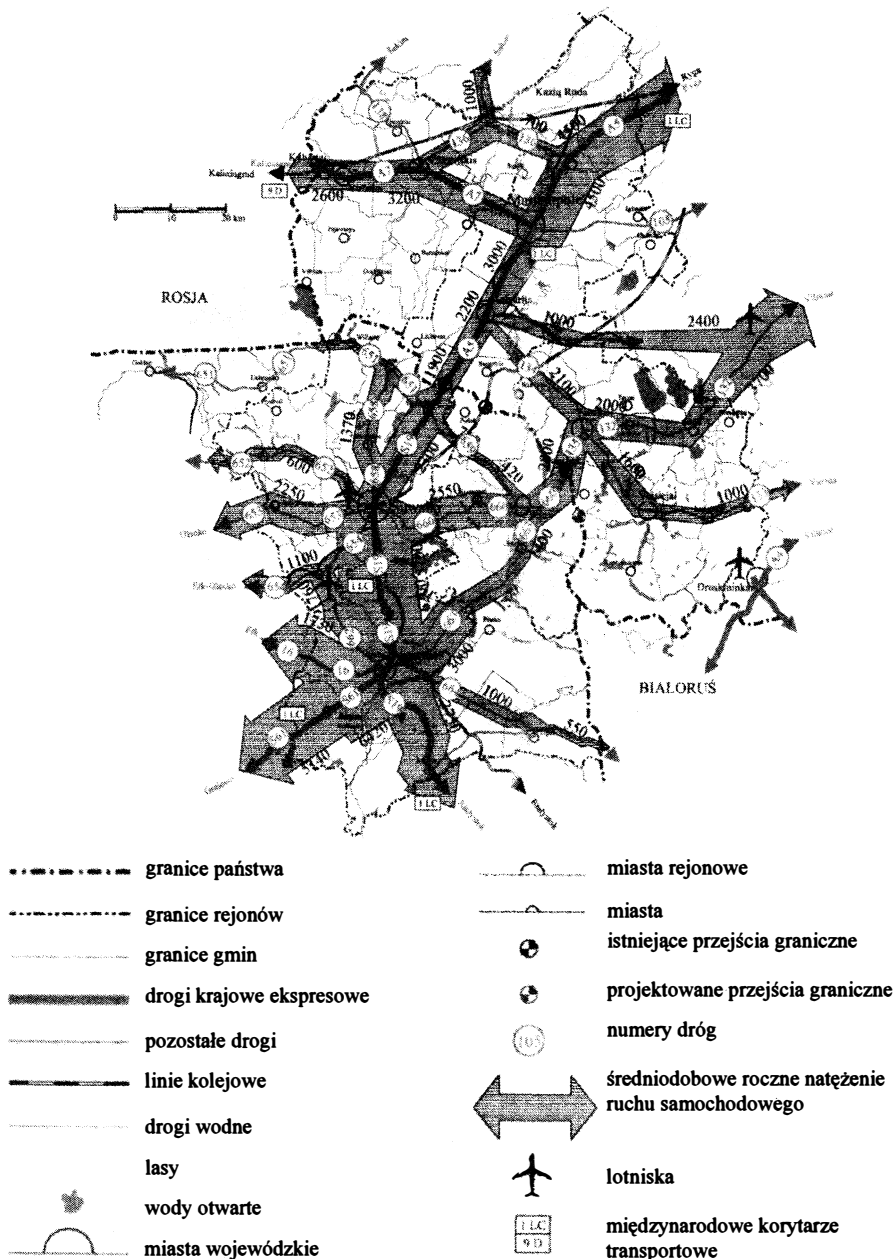
Na obszarze **pogranicza polsko-białoruskiego** wyróżnia się, ze względu na koncepcje zagospodarowania przestrzennego, cztery subregiony funkcjonalne, tj.: obszar Puszczy Augustowsko-Grodzieńskiej, obszar Białegostoku – Grodna – Wołkowyska, obszar Puszczy Białowieskiej i obszar Brześcia – Białej Podlaskiej – Włodawy [por. *Studium kierunkowe...* 2000 s. 51 – 53]. Ze względu na bogactwo środowiska przyrodniczego region ten odgrywa szczególną rolę w systemie przyrodniczym i osadniczym środkowo-wschodniej Europy (w ramach tzw. koncepcji „Zielone Płuca Europy”). Przebiegają tędy korytarze ekosystemu europejskiego – pas pojezierzy nadbałtyckich i pas bagienno-leśny Polesia i Dniepru. Pogranicze polsko-białoruskie charakteryzuje się wielokulturowością – wzajemnym przenikaniem się kultury polskiej, białoruskiej, litewskiej, tatarskiej, żydowskiej, bogactwem wspólnego dziedzictwa kulturowego.

Mapa 1. Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza polsko-litewskiego. Obszary chronione

Źródło: [Studium zagospodarowania... 1997].

Mapa 2. Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza polsko-litewskiego. Transport

Źródło: [Studium zagospodarowania ... 1997].

Diagnoza gospodarki przestrzennej pogranicza polsko – białoruskiego (regionu transgranicznego) zdefiniowała uwarunkowania rozwoju i zagospodarowaniu przestrzennego. Za szczególnie istotne uznano uwarunkowania: społeczno-demograficzne, przyrodnicze, infrastrukturalne, komunikacyjne, gospodarcze. W zakresie uwarunkowań społeczno-demograficznych podkreśla się prawidłowe struktury demograficzne w obrębie potencjalnej metropolii Białegostoku, aglomeracji Grodna i Wołkowyska z wyłączeniem obszarów bezpośrednio przylegających do granicy, a także w otoczeniu aglomeracji Brześcia i Białej Podlaskiej. Wadliwe lub zaburzone struktury demograficzne charakteryzują rejon: Bielska Podlaskiego, Hajnówki, Puszczy Białowieskiej, Parczewa i Włodawy. Wskazuje się na konieczność „odmłodzenia” ludności wiejskiej, wzrost poziomu jej wykształcenia, poziomu cywilizacyjnego poprzez aktywną politykę społeczną i gospodarczą [por. *Studium kierunkowe ...* 2000 s. 9 – 12].

Z uwarunkowań przyrodniczych rozwój gospodarki przestrzennej na pograniczu polsko-białoruskim determinuje występowanie: parków narodowych (Wigierski, Biebrzański, Narwiański, Białowieski, Poleski), parków krajobrazowych (Puszczy Knyszyńskiej, Łomżyński – Doliny Narwi, Suwalski, Podlaski Przełom Bugu, Pojezierze Łęczyckie, Sobiborski, Poleski), rezerwatów i pomników przyrody. Niektóre tereny pełnią funkcje uzdrowiskowe, posiadają cenne zasoby przyrodnicze borowin, wód mineralnych czy charakteryzują się zdrowym mikroklimatem – Augustów, Supraśl; po stronie białoruskiej – uzdrowisko „Oziero Biełoje” (wody mineralne i borowiny); w rejonie granicy białorusko – litewskiej (wody mineralne – uzdrowisko Druskienniki na Litwie). Główne kierunki zagospodarowania i ochrony środowiska przyrodniczego na pograniczu polsko-białoruskim można określić następująco [por. *Studium kierunkowe...* 2000 s. 12 – 22]:

- wzajemna koordynacja zasad i norm ochrony zasobów i walorów środowiska przyrodniczego;
- przyjęcie wspólnych zasad ochrony przyrody na sąsiadujących obszarach (np. szczególnie cennych przyrodniczo: Puszczy Białowieskiej i Doliny Bugu), podniesienie statusu ochronnego puszczy (plany ochrony Puszczy Białowieskiej i Augustowskiej);
- stworzenie skoordynowanego systemu kontroli środowiska przyrodniczego, porozumienie co do zakresu rozmieszczania szkodliwych środowiskowo obiektów (np. w celu poprawy czystości rzek: Bug, Narewka, Leśna);
- wspólne przedsięwzięcia w zakresie ochrony czystości wód gruntowych poprzez rozwiązanie problemu ścieków, utylizacji odpadów itp.; stworzenie systemu ochrony zasobów wodnych dorzeczy rzek Bug (zachodni) i Niemen, w tym wód głębinowych tych dorzeczy;
- opracowanie zasad i koncepcji rozwoju i zagospodarowania przestrzennego pogranicza, stref i obszarów funkcjonalnych oraz systemów infrastrukturalnych.

Uwarunkowania infrastrukturalno-komunikacyjne zagospodarowania przestrzennego wskazują na konieczność usprawnienia funkcjonowania i poprawy

stanu głównych ciągów transportowych. Podstawowe znaczenie w ruchu drogowym ma trasa Warszawa – Brześć – Moskwa (E-30) łącząca wschód z zachodem, droga międzynarodowa Mińsk – Grodno-Białystok (18), droga łącząca Baranowicze, Słonim, Wołkowysk, Białystok (przejście w Ogrodnikach). Przez pogranicze polsko-białoruskie przebiegają dwa główne szlaki kolejowe:

- 1) Warszawa – Białystok – Kuźnica – Grodno – Wilno – St. Petersburg;
- 2) Warszawa – Biała Podlaska – Terespol – Brześć – Mińsk – Moskwa.

W ramach koncepcji zagospodarowania pogranicza polsko – białoruskiego do głównych kierunków rozwoju infrastruktury transportowej zalicza się [por. *Studium kierunkowe...* 2000 s. 54 – 55]:

- stworzenie i poprawę funkcjonowania trzech korytarzy transportowych, tj. brzesko-warszawskiego, wołkowysko-białostockiego, grodzieńsko-augustowskiego;
- otwarcie nowych przejść granicznych o znaczeniu międzynarodowym i lokalnym wraz z ich specjalizacją z punktu widzenia rodzaju obsługiwanego ruchu;
- budowę wzajemnie powiązanej sieci transportowej.

Koncepcja rozwoju pogranicza polsko-białoruskiego zakłada realizację celów strategicznych w zakresie zapewnienia stałego społeczno-ekonomicznego, ekologicznego i przestrzennego rozwoju całościowej struktury regionów granicznych Polski i Białorusi.

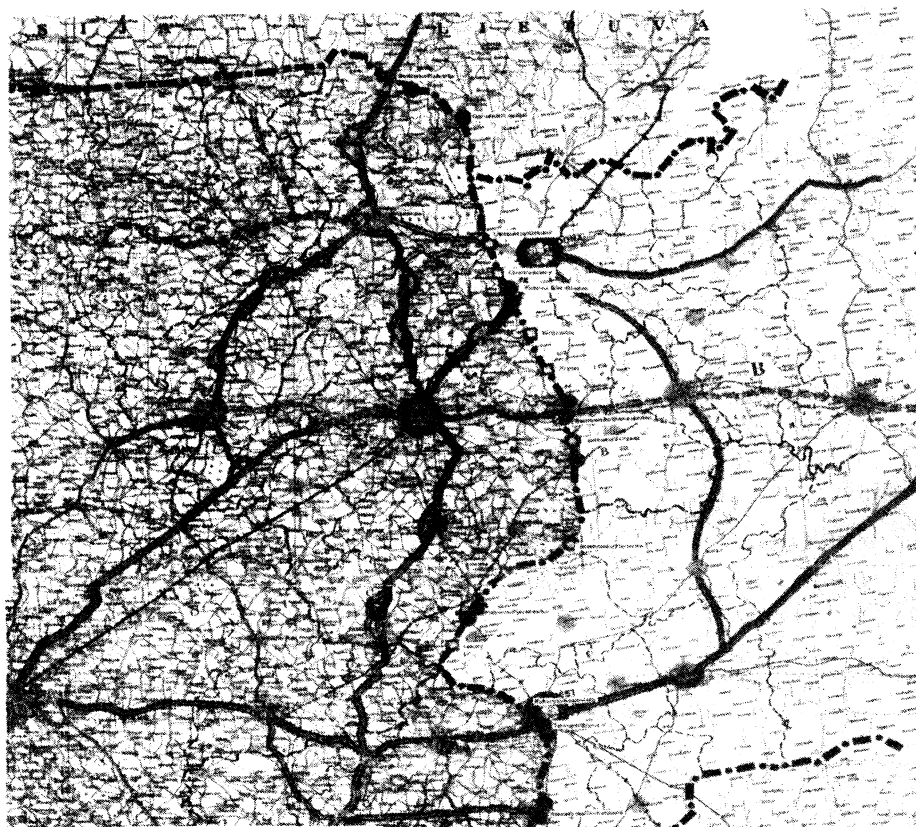
Na obszarze pogranicza polsko-litewskiego i polsko białoruskiego wyróżnia się następujące projektowane Transgraniczne Obszary Chronione (TOCH), [Rąkowski 2000 s. 39 – 96]:

- Suwalsko-Wisztyniecki;
- „Trzy Puszcze”;
- „Puszcza Białowieska”;
- „Przełom Bugu”.

Powiązania ekologiczne wynikają przede wszystkim z prowadzonej polityki ekologicznej oraz z podpisanych umów międzynarodowych i konwencji.

Powiązania przyrodnicze i ekologiczne w obszarze transgranicznym dotyczyć powinny przede wszystkim wspólnych działań w zakresie ochrony środowiska, przeciwdziałania zagrożeniom bądź wspólnego reagowania na zaistniałe katastrofy. Miejsce ochrony środowiska wyznaczone zostało w przyjętych w Polsce rozwiązaniach systemowych, przejawiających się m.in. w: nadrzędnej zasadzie, jaką jest zasada zrównoważonego rozwoju, integralnym ujęciu przestrzeni przyrodniczej współzależnie z przestrzenią antropogeniczną jako podstawy kształtowania rozwoju, analizie uwarunkowań przyrodniczych powiązanej z uwarunkowaniami społecznymi, kulturowymi, ekonomicznymi i przestrzennymi, wkomponowaniu celów ekologicznych w system celów strategicznych polityki kształtowania przestrzeni, kryteriów z nich wynikających jako jednego z głównych komponentów procedury informacyjno-decyzyjnej regulującej całokształt procesów rozwoju i przestrzennego zagospodarowania kraju [*Stan środowiska...* 2004 s. 289].

Mapa 3. Studium kierunkowe zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko-białoruskiej. System osadniczy i infrastruktura transportowa

- granica państwa
- granice województw
- granice powiatów
- strefa przygraniczna
- linie kolejowe:
- magistralne
- pierwszorzędne
- drogi główne
- drogi drugorzędne
- przejścia graniczne:
- drogowe
- kolejowe
- lokalne
- planowane

pasma rozwojowe o znaczeniu:
europejskim

międzynarodowym

regionalnym

ośrodki ponadregionalne – EUROPOLE

ośrodki ponadregionalne

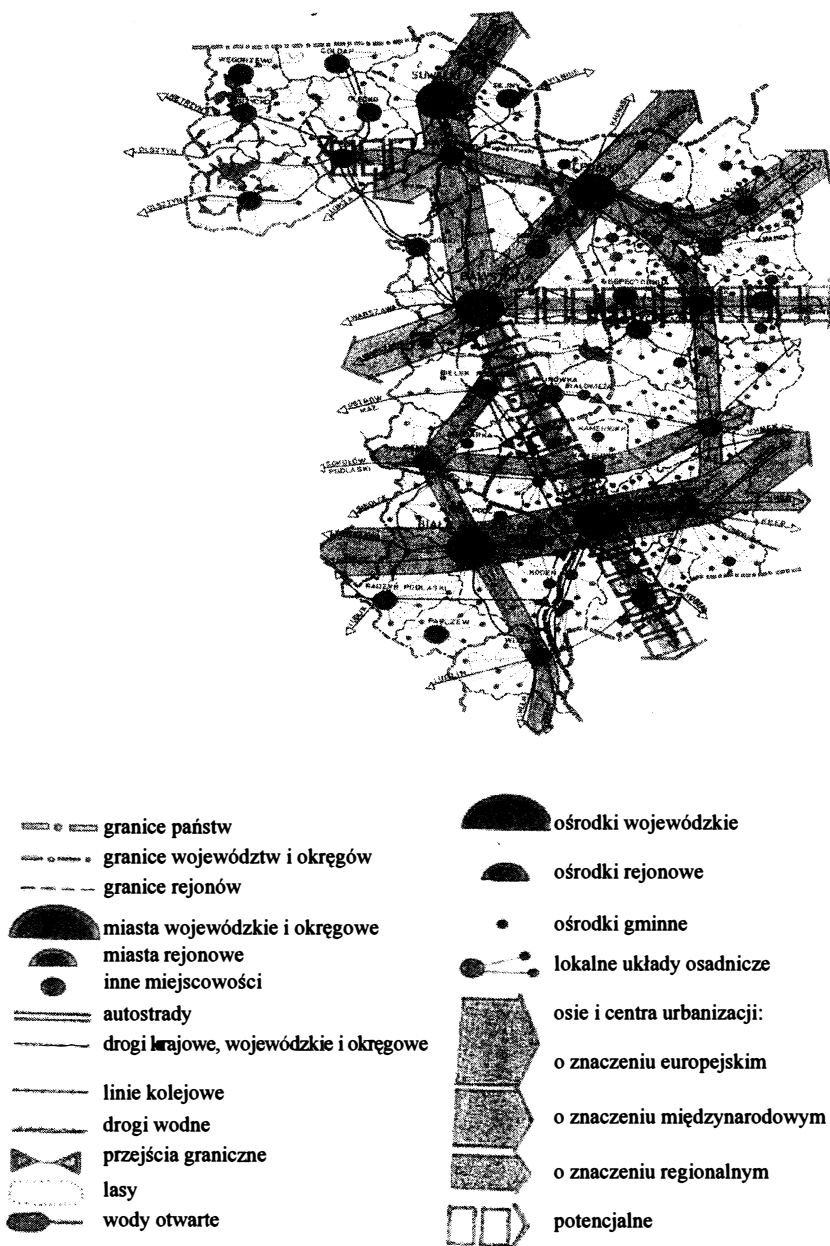
ośrodki regionalne

ośrodki subregionalne

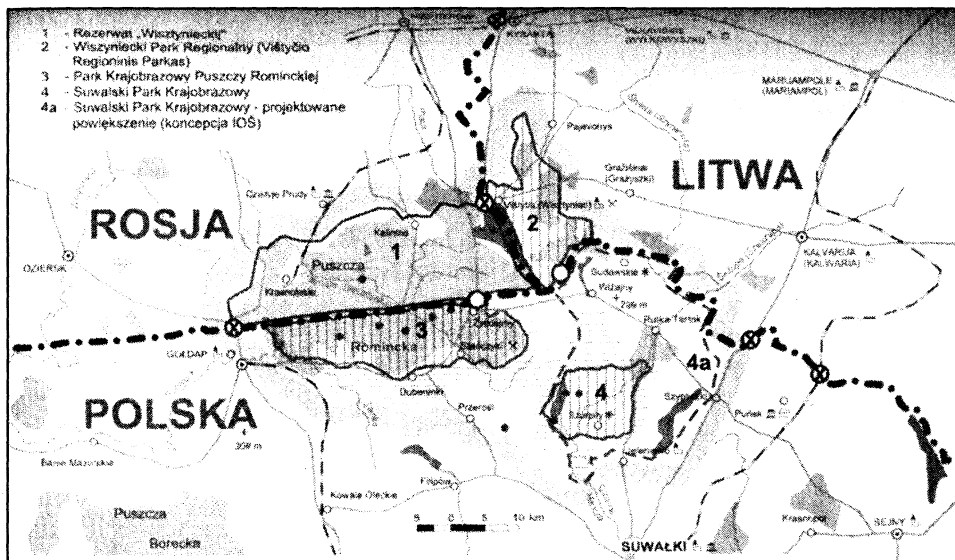
Źródło: [Studium kierunkowe... 2000].

Mapa 4. Kształtowanie systemu osadniczego – osie i centra urbanizacji. Pogranicze polsko – białoruskie

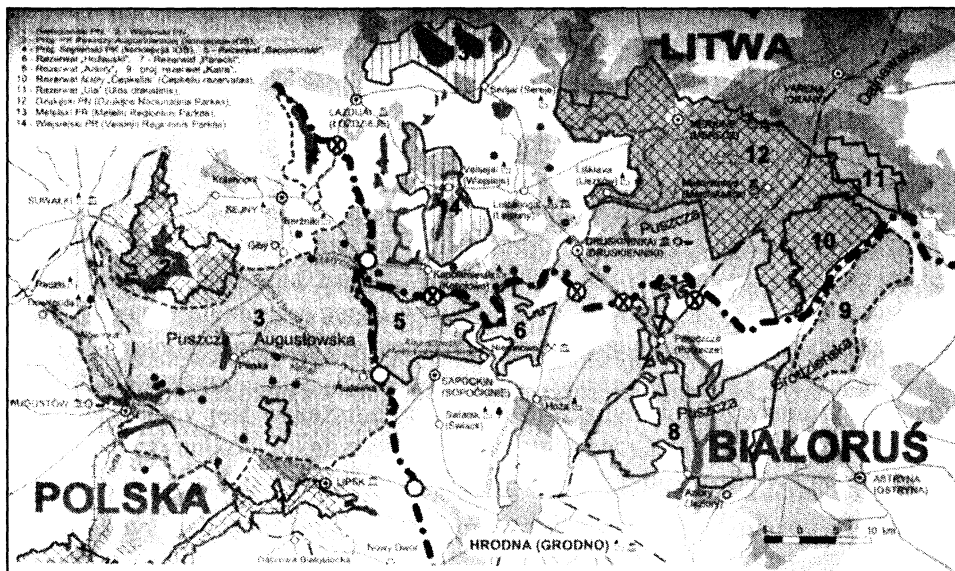
Źródło: [Podstawy zagospodarowania... 1995].

Mapa 5. Suwalsko-Wisztyński TOCH

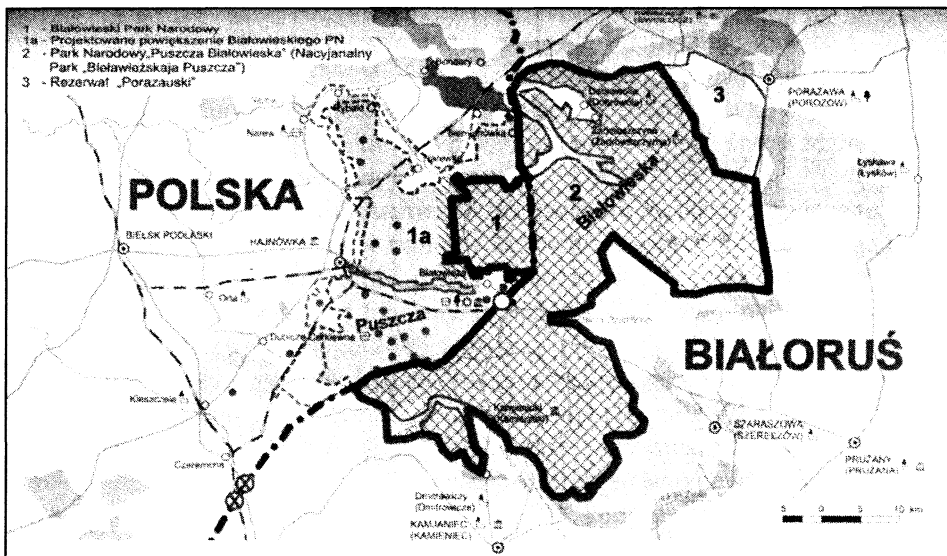
Źródło: [Rąkowski 2000 s. 40].

Mapa 6. TOCH „Trzy Puszcze”

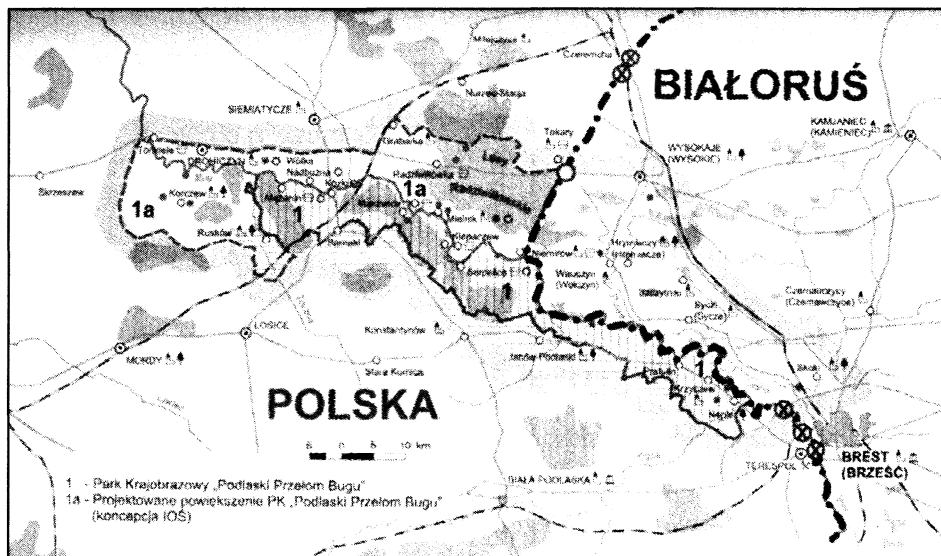
Źródło: [Rąkowski 2000 s. 56].

Mapa 7. TOCH „Puszcza Białowieska”

Źródło: [Rąkowski 2000 s. 72].

Mapa 8. TOCH „Przełom Bugu”

Źródło: [Rąkowski 2000 s. 88].

Zasady kształtowania polityki przestrzennej prowadzonej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej, a także zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz

ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy określa ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, przyjmując ład przestrzenny i zrównoważony rozwój za podstawę tych działań.

Z powiązań ekologicznych obszarów transgranicznych wynikają między innymi następujące implikacje:

- położenie szczególnego nacisku na ochronę tych obszarów, ich problemy i sytuację;
- ujęcie w dokumentach krajowych przestrzennych aspektów, dotyczących powiązań transgranicznych;
- zharmonizowanie zamierzeń krajów sąsiednich w zakresie powiązań transgranicznych;
- dokonywanie ocen oddziaływania na środowisko dokumentów strategicznych i planów [por. m.in. Mięka 2004; *System ocen...* b.r.w.];
- utworzenie wspólnego systemu monitoringu stanu środowiska;
- w dokumentach strategicznych, planach powinny znaleźć się ustalenia programów i strategii sektorowych, np. programów ochrony środowiska, planów gospodarki odpadami sporządzanych na różnych szczeblach zarządzania, czy planów ochrony obszarów objętych Europejską Siecią Ekologiczną NATURA 2000.

Diagnoza gospodarki przestrzennej pogranicza województwa podlaskiego definiuje uwarunkowania rozwoju i zagospodarowania przestrzennego tego regionu. Uwzględnia się uwarunkowania: społeczno-demograficzne, przyrodnicze, infrastrukturalne, komunikacyjne, gospodarcze i inne. Koncepcja rozwoju polsko-białoruskiego i polsko-litewskiego regionu transgranicznego zakłada realizację celów strategicznych w zakresie zapewnienia stałego społeczno-ekonomicznego, ekologicznego i przestrzennego rozwoju całościowej struktury regionów granicznych Polski, Białorusi, Litwy w aspekcie tendencji europejskich i krajowych, a także korzystnej współpracy dla stron. Cel strategiczny ma być zrealizowany poprzez wspólne działania w zakresie:

- rozwoju infrastruktury transportowej i inżynierskiej (m.in. nowe ciągi transportowe, przejścia graniczne);
- ochrony środowiska przyrodniczego (wspólne systemy ochrony Puszczy Białowieskiej, realizacja projektu „Zielonych Płuc Europy”, ochrony wód przed zanieczyszczeniami);
- wykorzystania potencjału turystycznego i rekreacyjnego (np. utworzenie Transgranicznych Regionów Turystycznych, Dolina Bugu, rozbudowa Kanału Augustowskiego);
- rozwoju infrastruktury technicznej (m.in. linii energetycznych, transportu gazu ziemnego);
- rozwoju sieci osadniczej.

Istnieje potrzeba opracowania długookresowego programu rozwoju i zagospodarowania przestrzennego obszarów przygranicznych Polski i Białorusi (na styku województwa podlaskiego i lubelskiego).

Literatura

- Mikuła J. 2004 *Ocena oddziaływania na środowisko*, <http://tnz.most.org.pl/dokumenty/publ/upraw/ocena.htm>, „Problemy Ocen Środowiskowych”, NR 1 (24).
- Podstawy zagospodarowania przestrzennego regionów przygranicznych Polski i Białorusi, cz. I, Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego regionów przygranicznych 1995*, Mińsk-Warszawa.
- Rąkowski G. 2000 *Transgraniczne Obszary Chronione na wschodnim pograniczu Polski. Zarys koncepcji*, Warszawa.
- Stan środowiska w województwie podkarpackim w 2003 r.* 2004, Rzeszów, <http://www.wios.rzeszow.pl/cms/raporty>.
- Studium kierunkowe zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko-białoruskiej, cz. II, Cele i kierunki działania. Aktualizacja 2000*, Mińsk.
- Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza polsko-litewskiego. Stan zagospodarowania przestrzennego i możliwości rozwoju obszaru pogranicza 1997*, Suwałki-Vilnius.
- System ocen oddziaływania na środowisko instrumentem integracji planowania przestrzennego z ochroną środowiska b.r.w.*, http://www.prawo.lex.pl/czasopisma/pos/pla_prze.html.